

Ландшафт компоненттері мен ландшафт түзетін факторлар

Дәріс №2: 1. Геожүйе қасиеттері; 2. Ландшафт тұрқтылығы. 3. Табиғи ландшафттарың реттілігі.

Геожүйе мен ландшафттың ішкі қасиеттері

Геожүйенің тұтастығы оның салыстырмалы автономиясында және сыртқы әсерлерге төзімділігімен ерекшеленеді. Мұны топырақтың органоминералдық құрамынан байқауға болады.

Ашықтық – геожүйелерді сыртқы ортамен байланыстыратын заттар мен энергия ағындары өтеді. Геожүйелерде зат пен энергияның үздіксіз алмасуы және түрленуі жүреді.

Функциясы – ішкі зат айналымы ылғал айналымы, күн энергиясының түрленуі, қатты массалардың тасымалдануы, ауа массаларының қозғалысы(круговорот).

Биомасса өндіруі – жасыл өсімдіктердің күн энергиясын пайдаланып органикалық емес заттарды синтездеуі.

Топырақ түзу қабілеті – литосфераның сыртқы қабығы мен тірі ағзалардың органикалық қалдықтары арасындағы байланыстан құнарлы топырақтың түзілуі.

Құрылымдық – геожүйелерде кеңістік-уақыттық байланыстылық бар да, ол белгілі бір ретпен жер бетінде орналасқан.

Ландшафтқа уақыт әсері

Динамикалылығы – геожүйелердің құрылымын қайта құрмай, мезгіл-мезгіл өзгертін сыртқы факторлардың әсерінен қайтымды өзгеру қабілеті. Бұл геожүйенің икемділігін, оның «тіршілік тұрақтылығын» қамтамасыз етеді. Сыртқы факторлар әсер еткенге дейін шафт өзінің тұрақтылығын сақтап қалады (климаттың өзгеруі, тектоникалық қозғалыстар, су деңгейінің өзгеруі, антропогендік факторлар).

Тұрақтылық – сыртқы әсерлер өзгерген кезде Геожүйелер өзінің құрылымын және басқа қасиеттерін қалпына келтіру немесе сақтау қабілеті.

*Барлық ландшафттар көзге көрінбей жүретін бағытталған түрде **үздіксіз өзгеруімен** сипатталады. Кез келген циклдің соңында, тән емес әсерден кейін, ландшафт кейбір қайтымсыз өзгерумен және қалдықпен бастапқы күйіне оралады. Мысалы, жылдық циклдің соңында топырақ беткі ағынды сулармен шайылады, арналар деформацияланады, көлдердегі лай мен батпақ-тардағы шымтезек қоры көбейеді, т.б.*

Ландшафт тұрақтылы

Тұрақтылық - жүйенің әсер ету кезінде өз параметрлерін сақтау немесе сыртқы әсер ету циклінен кейін бұрынғы күйіне оралу мүмкіндігі (өзінің орташа күйін сақтауы)

Биота ландшафттың өзін-өзі реттеуіндегі ең маңызды тұрақтандырушы фактор болып табылады. Ол әртүрлі жағдайларға оңай бейімделеді, мобильді және оңай қалпына келтіріледі. Интенсивті биологиялық циклдар мен биологиялық өнімділік ландшафттардың тұрақтылығын сақтайтын негізгі алғышарттардың бірі болып табылады.

Ландшафттың ең тұрақты құрамдас бөлігі – қатты іргетас болып табылады. Ол бұзылған жағдайда оны қалпына келтіру мүмкін емес. Оның тұрақтылығы ландшафт тұрақтылығының маңызды алғышарты болып табылады.

Табиғи компоненттер мен геожүйе арасындағы байланыстылық

1. Территорияның гравитациялық немесе денудациялық потенциалы (үстіртке және сайға бөлінуі) – ол неғұрлым көп болса, геожүйелердің денудацияға, эрозияға, механикалық салмаққа, токсиканттарға төзімділігі жоғары.
2. Үстірт беткейлері - неғұрлым көп болса, соғұрлым тұрақтылық төмен болады. Бірақ 1° -тан төмен беткейлерде ол батпақтануға және ландшафттардың ластау-шы заттардан өзін-өзі тазартуының азаюына байланысты болуы мүмкін.
3. Беткейлердің ұзындығы - неғұрлым ұзақ болса, соғұрлым тұрақтылық төмендейді.
4. Топырақтардың механикалық құрамы – жеңіл саздақтар мен құмды саздақ-тардан тұратын геожүйелер әдетте сыртқы әсерлерге төзімдірек болады.
5. Топырақтардың қалыңдығы - қалыңдығы 1,2 м-ден кем болса, оның төмендеуімен геожүйелердің тұрақтылығы төмендейді.
6. Территорияның ылғалдылығы –геоэкожүйелердің жүктемелерге төзімділігі құрғақ және ылғалдылық деңгейіне байланысты төмендейді.
8. Топырақтар – қарашірік горизонтының қалыңдығы, қарашірік мөлшері, көп болған сайын, геожүйелер тұрақтылығы артады.
9. Биота – заттың биологиялық айналымы неғұрлым ауқымды және интенсивті болса, соғұрлым проекциялық беткі қабат тығыз болып, геожүйенің тұрақтылығы артады.

Табиғи компоненттер мен геожүйе арасындағы байланыстылық

Еңіс және жазық геожүйелердің автомобиль көлігіне, рекреациялық және жайылымдық механикалық жүктемелерге төзімділігі айтарлықтай ерекшеленеді. Осылайша, нашар күшті пластикалық саны төмен құмды топырақтағы құрғақ ақ мүкті ормандар үшін ландшафтта жағымсыз салдарға әкелмейтін рұқсат етілген рекреациялық жүктеме 1 га-ға 1-2 адам болады да, ал платиеалық саны жоғарылау, жеңіл сазды топырақтарда жаңадан өсіп жатқан шөпті қайың ормандары бар аймақтар үшін ландшафт тұрақтылығы 1 га-ға 15-20 адамға дейін артады.